

Ymgysylltu â rhanddeiliaid yn Iwerddon

Hydref 2023

Cyflwyniad

- Ar 12 Rhagfyr 2022, lansiodd y Pwyllgor Diwylliant, Cyfathrebu, y Gymraeg, Chwaraeon a Chysylltiadau Rhyngwladol ymchwiliad i'r cysylltiadau rhwng Cymru ac Iwerddon.
- Yn rhan o'r ymchwiliad hwn, rhwng 26 a 28 Ebrill 2023, aeth y Pwyllgor i ymweld â Dilyn yn Iwerddon i gwrdd â chynrychiolwyr o Iwerddon er mwyn casglu tystiolaeth ar gyfer yr ymchwiliad.
- Yn ystod yr ymweliad, trafododd y Pwyllgor amryw o faterion gyda rhanddeiliaid. Ymhlith y materion hyn roedd: effaith ymadawiad y Deyrnas Unedig â'r Undeb Ewropeaidd; sut mae'r cysylltiadau rhwng Cymru ac Iwerddon yn gweithio ar hyn o bryd; ymgysylltu dwyochrog rhwng llywodraethau Cymru ac Iwerddon; blaenoriaethau rhanddeiliaid ar gyfer 2025 a thu hwnt; sicrhau bod adnoddau ar gael ar gyfer cydweithio rhwng Cymru ac Iwerddon; a chysylltiadau rhwng y Senedd a Thai'r Oireachtas.
- Mae'r adroddiad byr hwn yn crynhoi'r trafodaethau hynny. Ceir rhestr ar ddiwedd yr adroddiad o'r sefydliadau hynny y cyfarfu'r Pwyllgor â hwy.
- Mae'r Pwyllgor yn ddiolchgar i bawb am eu hamser a'u cyfraniadau yn ystod yr ymweliad.

Effaith Brexit

- 6.** Trafododd nifer o randdeiliaid yr heriau sy'n deillio o ymadawriad y Deyrnas Unedig ("y DU") â'r Undeb Ewropeaidd ("yr UE").
- 7.** Clywodd y Pwyllgor y cymerwyd yn ganiataol efallai, yn union ar ôl ymadawriad y DU â'r UE, y byddai'r cysylltiadau presennol yn parhau. Gwelwyd adfywiad, fodd bynnag, yn y cysylltiadau rhwng y rhai y siaradodd y Pwyllgor â hwy a'u partneriaid yng Nghymru ac mewn mannau eraill yn y DU. Roedd y rhai a oedd yn cymryd rhan mewn amrywiol drefniadau rhwng y DU/Cymru ac Iwerddon yn ffyddiog y gallent feithrin y cysylltiadau hyn sy'n bodoli eisoes, o ystyried cryfder a dyfnder y berthynas rhwng Cymru ac Iwerddon.
- 8.** Fodd bynnag, un her y nodwyd ei bod yn codi o ganlyniad i Brexit oedd denu myfyrwyr o'r UE i astudio yn y DU. O'r blaen, byddai myfyrwyr o ogledd Ewrop yn cael eu denu i astudio yn y DU, ond roeddent bellach yn cael eu hannog i wneud cais i astudio dramor yn Iwerddon.
- 9.** Clywodd y Pwyllgor hefyd am yr heriau sy'n wynebu sectorau sy'n ymwneud â masnach rhwng Gogledd Iwerddon/yr UE a Phrydain Fawr a thynnwyd sylw hefyd at fodel gweithredu ffiniau'r DU yn y dyfodol.

Sut mae cydweithio'n digwydd ar hyn o bryd

- 10.** Clywodd y Pwyllgor pa mor arbennig yw'r berthynas rhwng Cymru ac Iwerddon. Ar sawl achlysur yn ystod yr ymweliad, pwysleisiwyd y tebygrwydd rhwng y ddwy wlad, a'r diwylliant a'r hanes y maent yn eu rhannu. Teimlid ei bod yn bwysig meithrin hyn. Dywedodd un rhanddeiliad fod y berthynas wedi tyfu ar sail traddodiad y mae'r ddwy wlad yn ei rannu.
- 11.** Clywodd y Pwyllgor am nifer o raglenni, gweithgareddau a phrosiectau llwyddiannus ar y cyd, rhai'n digwydd yn uniongyrchol oherwydd y Datganiad ar y Cyd (a'r cynllun gweithredu ar y cyd cysylltiedig). Nododd eraill eu bod wedi meithrin cysylltiadau ac wedi cymryd rhan mewn gweithgareddau nad oeddent yn rhan o'r Datganiad ar y Cyd, a'u bod yn ddigon cryf ac yn ddigon gwerthfawr i oroesi heb yr ymrwymiad rhynglywodraethol hwnnw.
- 12.** Er hyn, pwysleisiwyd pwysigrwydd strwythur ffurfiol ar gyfer cydweithredu parhaus rhwng llywodraethau er mwyn sicrhau bod y cydweithio'n parhau, yn enwedig ym meysydd diwylliant, treftadaeth, ymchwil ac iaith. Roedd y Datganiad ar y Cyd a chefnogaeth lywodraethol yn hynny o beth i'w croesawu'n fawr. Disgrifiwyd y dull o weithio mewn partneriaeth ryngwladol sy'n digwydd o ganlyniad i'r Datganiad ar y Cyd fel un sy'n "gwthio'r ffiniau".
- 13.** Clywodd y Pwyllgor fod y Datganiad ar y Cyd yn cynnig llwybr cryf ar gyfer ymgysylltu a chydweithredu rhwng Cymru ac Iwerddon. Nododd un rhanddeiliad ei fod yn darparu elfen economaidd, cysylltiad amgylcheddol, a dimensiwn diwylliannol.
- 14.** Clywodd y Pwyllgor fod cysylltiadau sydd eisoes yn bodoli rhwng Cymru ac Iwerddon yn golygu bod dealltwriaeth o fanteision diwylliannol y Datganiad ar y Cyd. Nododd un rhanddeiliad fod gwead diwylliannol cenedl yn rhan annatod o'i hunaniaeth.
- 15.** Roedd cryfder y gwaith sy'n digwydd ar hyn o bryd gyda sefydliadau diwylliannol yn amlwg o safbwynt dangos pwysigrwydd rhannu gwybodaeth. Dywedodd rhanddeiliaid wrthym, er bod eu sefydliadau hwy eu hunain yn wynebu heriau, y gellir dod o hyd i'r atebion yn ein gwledydd ein gilydd.
- 16.** Ystyrir bod y gwaith sy'n digwydd yng Nghymru ar y Gymraeg yn ysbrydoliaeth ac mae'n destun eiddgedd i rai o'r rhanddeiliaid y cyfarfuom â hwy yn Iwerddon. Clywodd y Pwyllgor fod llwyddiannau Cymru o ran dwyieithrwydd wedi braenaru'r tir i Iwerddon fentro a gwneud yr un peth.

17. Nododd un rhanddeiliad fod cryfder, grym a sefyllfa'r Gymraeg yn golygu bod llawer y gallai Iwerddon ei ddysgu gan Gymru. O ystyried yr heriau tebyg o ran nifer y siaradwyr Cymraeg a Gwyddeleg, ystyrid ei bod yn bwysig rhannu profiadau dysgu er mwyn sicrhau bod dulliau llwyddiannus yn cael eu hefelychu. Nododd eraill fod llawer i'w ddysgu o waith Comisiynydd y Gymraeg. Ystyrid ei bod yn bwysig defnyddio'r fforymau a'r rhwydweithiau sy'n bodoli eisoes rhwng Cymru ac Iwerddon i edrych ar y materion hyn.

18. Clywodd y Pwyllgor am waith sy'n digwydd eisoes ar y Wyddeleg. Siaradodd y Pwyllgor ag un rhanddeiliad a ddywedodd, er nad oedd yn ymwneud â gwaith partneriaeth ffurfiol ar iaith, fod cyswllt anffurfiol rheolaidd a chysylltiadau â Chymru yn parhau. Roedd y rhain yn rhoi cymorth pwysig i wahanol rhanddeiliaid sy'n gweithio ar ieithoedd brodorol.

19. Roedd cefnogaeth glir i'r ddwy lywodraeth barhau i gydweithio. Cafwyd nifer sylweddol o geisiadau am gydweithredu ar ystod o brosiectau newydd, a diddordeb brwd mewn gweithio gyda Chymru ar feysydd o ddiddordeb cyffredin, megis polisi iaith. Nodwyd bod angen i'r ddwy lywodraeth fod yn gyson o ran eu hymwneud â rhanddeiliaid yn hyn o beth.

Cyfleoedd ac uchelgeisiau'r dyfodol

- 20.** Clywodd y Pwyllgor gan nifer o randdeiliaid sy'n awyddus i edrych ar gyfleoedd i gryfhau'r cysylltiadau rhwng Cymru ac Iwerddon. Mae llawer o randdeiliaid yn awyddus i feithrin cysylltiadau'n uniongyrchol â sefydliadau Cymreig yn sgil ymadawiad y DU â'r UE. Clywodd y Pwyllgor fod y tir cyffredin sydd rhwng Cymru ac Iwerddon yn sylfaen gref i adeiladu arni.
- 21.** Ar lefel seneddol, roedd diddordeb brwd ar y naill ochr a'r llall i Fôr Iwerddon mewn bwrw ymlaen â gweithio ar y cyd. Roedd hyn yn cynnwys trafod meysydd polisi cyffredin megis iaith a masnach, a rhannu gwybodaeth, megis adroddiadau ar wahanol feysydd polisi. Teimlid y byddai hyn yn caniatáu i'r ddwy wlad ystyried heriau cyffredin, gwella ymwybyddiaeth o'r heriau y mae'r naill a'r llall yn eu hwynebu, ac adolygu'r dulliau a ddefnyddir i ymdrin â hwy.
- 22.** Nodwyd cyfleoedd o ran masnach a busnes hefyd. Clywodd y Pwyllgor am waith sy'n mynd rhagddo i hwyluso masnach drawsffiniol rhwng y ddwy wlad. Soniodd rhanddeiliaid am bwysigrwydd y fasnach bwyd a diod rhwng Cymru ac Iwerddon a dywedwyd bod lle i wella hyn ymhellach.
- 23.** Clywodd y Pwyllgor am y posibilrwydd o gynyddu'r cydweithredu ar gynhyrchu ynni gwynt gan ddefnyddio adnoddau naturiol Môr Iwerddon er budd y ddwy wlad.
- 24.** Er gwaetha'r ffaith bod y cyswllt diwylliannol rhwng y ddwy wlad eisoes yn gryf, mae'r rhanddeiliaid yn teimlo cymhellant i wneud mwy. Clywodd y Pwyllgor fod sefydliadau diwylliannol bob amser wedi dod o hyd i ffyrdd o gydweithredu heb strwythur ffurfiol Datganiad ar y Cyd, ac y byddant yn parhau i wneud hynny. Byddai'r sefydliadau hyn yn gyfeillion y gellir ymddiried ynddynt, yn rhannu gwybodaeth ac yn gweithio gyda'i gilydd. Dywedodd un rhanddeiliad fod masnach yn canlyn diwylliant.
- 25.** Fel gyda'r rhanddeiliaid ym maes diwylliant, dangosodd cyfranogwyr o fyd addysg ac ymchwil awydd a pharodrwydd cryf i barhau i gydweithio. Clywodd y Pwyllgor, "er bod rhai prosiectau a ariennir gan yr UE wedi dod i ben, nid yw'r diddordeb mewn cyfleoedd cydweithio wedi dod i ben.". Yn ogystal â nifer o brosiectau sy'n mynd rhagddynt, mae diddordeb gan y naill a'r llall hefyd mewn mynd i'r afael â nifer o faterion yn y dyfodol. Mae'r rhain yn cynnwys iaith, technoleg, a diogelu cymunedau arfordirol. Dywedwyd wrth y Pwyllgor y gallai

gwaith gael ei ddyblygu os na fydd y ddwy wlad yn cydweithio, ac nad yw hynny o fudd i neb.

26. Yn olaf, roedd amryw o gyfleoedd i ehangu'r gwaith o ran polisi ac ymchwil iaith, gan adeiladu ar sgysiau anffurfiol blaenorol. Mae ariannu gwaith o'r fath yn aml wedi creu heriau o ran ffurfioli rhwydwaith o sefydliadau i gydweithio. Ystyrir bod hynny'n allweddol er mwyn dod â'r cymunedau academaidd, ieithyddol a thafodieithol lleol ynghyd yn hyn o beth. Dywedwyd wrth y Pwyllgor y byddai adeiladu rhwydweithiau o'r fath o gymorth mawr i fynd i'r afael â'r un heriau sy'n wynebu'r Gymraeg a'r Wyddeleg. Ymhlith yr heriau hynny mae dyfodol technoleg ieithyddol a deallusrwydd artiffisial, yn ogystal â chynyddu nifer y siaradwyr brodorol. Nodwyd y gallai'r cyfleoedd hyn hefyd fod yn berthnasol o ran cydweithio ar ieithoedd brodorol eraill megis y Llydaweg, y Gernyweg a Gaeleg yr Alban.

Adnoddau

27. Tynnwyd sylw hefyd at rai o'r heriau sy'n codi o ran sicrhau adnoddau ar gyfer prosiectau Cymru-Iwerddon. Mynegwyd pryderon ynghylch y posibilrwydd o golli cyllid yr UE, gan gynnwys sut y byddai cysylltiadau rhwng Cymru ac Iwerddon yn y dyfodol yn cael arian ac adnoddau. Argymhellwyd hefyd y dylai llywodraethau Cymru ac Iwerddon adeiladu ar eu gwaith mewn ffordd sy'n cael mwy o effaith ar ddinasyddion.

28. Daeth yn amlwg yn ystod sawl digwyddiad ymgysylltu y gall sicrhau adnoddau cryf (o ran ariannu ac o ran cefnogaeth lywodraethol yn gyffredinol) helpu partneriaethau i fwrw ymlaen. Ond byddai gadael prosiectau sy'n ddibynnol ar adnoddau o'r fath mewn sefyllfa ansicr o ran cymorth yn y dyfodol yn niweidiol. Roedd yn bwysig gallu cael gafael ar gronfeydd mawr o arian. Dywedwyd wrth y Pwyllgor fod cysylltiad y DU â Horizon yn allweddol ar gyfer y sectorau addysg uwch ac ymchwil – ac roedd y sector addysg uwch yng Nghymru yn rhannu'r farn hon. Roedd un brifysgol wedi derbyn €46 miliwn gan raglenni Horizon Ewrop hyd yma (Ebrill 2023). Dywedwyd wrthym fod 85 y cant o brosiectau ymchwil rhwng Cymru ac Iwerddon mewn un brifysgol yn cael ei ariannu drwy raglenni Ewropeaidd, gan gynnwys Interreg a rhaglenni ymchwil ac arloesi'r UE a bod y gwaith cydweithredu hwn, wedi'i gronni dros amser, mewn perygl os na fydd ffynonellau cyllid newydd ar gael i'w gynnal ar gyfer y dyfodol.

29. Roedd yn hanfodol cynnig tryloywder o ran cyllid yn y dyfodol i brosiectau o'r fath. Mae hyn yn cynnwys darparu eglurder ynghylch pa fecanweithiau a chronfeydd cyllido y gellid eu defnyddio. Clywodd y Pwyllgor y gall cael hyd yn oed swm bach o gyllid dwyochrog gael effaith gadarnhaol ac y gall ddatgloi cyllid o gronfeydd mwy o arian. Fodd bynnag, gall diffyg eglurder olygu bod rhai ar eu colled.

30. Nododd rhai, er bod sicrhau adnoddau cryf yn mynd â phartneriaethau ymhellach, fod ffactorau eraill yn bwysig, megis rhannu gwybodaeth a gweithio'n gallach ac yn fwy effeithlon.

31. Dywedodd un rhanddeiliad, pan ofynnwyd iddo am fesur gwerth y cysylltiadau rhwng Cymru ac Iwerddon, nad oes modd mesur yr hyn sy'n amhrisiadwy.

Rhestr ymgysylltu

Dyddiad	Sefydliad
26 Ebrill 2023	Tai'r Oireachtas
27 Ebrill 2023	Swyddfa Dilyn, Llywodraeth Cymru
27 Ebrill 2023	Gŵyl Other Voices
27 Ebrill 2023	Llysgenhadaeth Prydain, Dilyn
27 Ebrill 2023	Adran Materion Tramor Llywodraeth Iwerddon
27 Ebrill 2023	Swyddfa Datblygu Morwrol Iwerddon
28 Ebrill 2023	Amgueddfa Genedlaethol Iwerddon
28 Ebrill 2023	Coleg Prifysgol Dilyn
7 Mehefin 2023	Coleg y Drindod Dilyn ¹

---

¹ Oherwydd ystyriaethau amseru, cafodd y cyfarfod hwn ei aildrefnu a chynhaliwyd cyfarfod rhithwir ar y dyddiad hwn.